

Батрин Н.В., доцент кафедри
ділової комунікації
та організаційної поведінки
Тернопільського національного
економічного університету

ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Батрин Н.В. *Підвищення мотивації студентів вищих навчальних закладів.*

Висвітлено роль формування позитивної навчальної мотивації як важливого фактора ефективного навчання студентів. Проаналізовано структуру мотивів, які забезпечують успішну навчальну діяльність, охарактеризовано рівні навчальної мотивації. Подано результати констатувального експерименту щодо формування навчальної мотивації студентів. Запропоновано шляхи підвищення мотивації навчальної діяльності студентів.

Ключові слова: навчальна мотивація, рівні навчальної мотивації, мотиви.

Батрин Н.В. *Повышение мотивации студентов высших учебных заведений.*

Освещена роль формирования позитивной мотивации как важного фактора эффективного обучения студентов. Проанализирована структура мотивов, что обеспечивают успешную учебную деятельность, охарактеризованы уровни учебной мотивации. Даны результаты констатирующего эксперимента по формированию учебной мотивации студентов. Предложено пути повышения мотивации учебной деятельности студентов.

Ключевые слова: учебная мотивация, уровни мотивации, мотивы.

Batryn N.V. *Improvement of Students' Motivation in Higher Educational Institutions.*

Role of positive motivation formation is highlighted. Structure of motives providing effective educational activities and motivational levels are characterized. The results of experiment concerning students' motivation formation are described. Ways to improve students' motivation are suggested.

Keywords: educational motivation, level of educational motivation, motives.

Реформування системи вищої освіти зумовлюють посилення уваги дослідників до підвищення фахової компетенції майбутніх спеціалістів, забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Один із принципів реалізації Державної Програми «Освіта: Україна XXI століття» – багатоукладність та варіантність освіти, що передбачає створення можливостей для широкого вибору форм освіти, навчально-виховних закладів, засобів навчання і виховання, які б відповідали освітнім запитам особистості, запровадження варіантного компоненту освіти, диференціацію та індивідуалізацію навчально-виховного процесу [9, с. 4-6]. Головною метою української освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя. Сьогодні гостро стоїть завдання підвищити ефективність навчання й оптимізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів. А висока навчальна мотивація відіграє безумовно вирішальну роль, тому особлива увага приділяється проблемам її формування. Навіть висококваліфікований викладач не зможе досягнути бажаного результату, якщо його зусилля не будуть узгоджені з мотиваційною основою навчального процесу. Успішне розв'язання проблеми мотивації навчальної діяльності позитивно впливає на якість підготовки майбутніх фахівців. Тому одним із **актуальних наукових** завдань освіти є дослідження мотиваційної сфери особистості як фактора ефективності. **Метою статті** є аналіз факторів, які впливають на навчальну мотивації студентів вищих навчальних закладів, та визначення шляхів підвищення мотивації навчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує, що мотивація студентів до навчання є однією з основних складових навчально-виховного процесу. Аналіз мотивації навчальної діяльності вимагає не лише визначення домінуючого мотиву, але й врахування всієї структури мотиваційної сфери людини. Становлення мотивації – не просте зростання позитивного або посилення негативного ставлення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, які входять до неї, поява нових, більш зрілих, інколи суперечливих відношень між ними [6, с. 14].

Сьогодні дослідники по-різному трактують визначення терміну *мотивація*. Наприклад, С.Л. Рубінштейн під мотивацією розуміє систему спонукань, ієрархічно організовану [10, с. 56]. Л.І. Божович визначає мотивацію як сукупність мотивів, що спонукають до діяльності [1]. А.К. Маркова визначає мотивацію як багатомірне утворення окремих мотивів, потреб, цілей, намірів, інтересів, ідеалів, цінностей [6]. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що мотивацію потрібно розглядати як складну багаторівневу систему. Складність і багатоаспектність проблеми мотивації зумовлює різноманітність підходів до розуміння її сутності, природи та структури.

Основною категорією мотиваційної сфери особистості більшістю вчених визначається мотив. Відповідно до сучасних психологічних уявлень, мотив – це внутрішнє спонукання особистості до певного виду активності, що пов'язана із задоволенням певної потреби. Н.М. Трофімова, Є.І. Єрьоміна [11, с. 380] вважають, що мотивом для самонавчання майбутнього спеціаліста є зміна його відношення до себе і до діяльності, усвідомлення здатності виходити за межі завдань заданих, творчо перетворювати себе.

Мотивами можуть бути ідеали, інтереси особистості, її переконання, соціальні настанови, ціннісні орієнтації. Н.Б. Бондаренко виділяє перелік мотивів навчальної діяльності, зокрема, соціальні мотиви; пізнавальні мотиви, що породжуються навчальною діяльністю та потребою пізнання; комунікативні мотиви, мотиви участі в навчальному процесі; мотиви соціальної ідентифікації (з батьками, однолітками, педагогами); мотиви особистісного розвитку (професійного самовизначення, матеріального благополуччя); мотиви успіху (самоствердження, самовираження); та мотиви уникнення неприємностей [2, с. 3-10]. Категорія мотивації – це система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини. До пізнання студентів спонукає навчальна мотивація, яку визначають як процеси, методи, засоби спонукання особистості до продуктивної навчальної діяльності, до активного засвоєння змісту освіти [3, с. 360]. Класичний закон Йеркса-Додсона встановив залежність активності людини,

її ефективної діяльності від сили мотивації. За цим законом, що вищим є рівень мотивації, то ефективнішою буде результативність діяльності [10, с. 12].

Крім того, важливим є визначення поняття *мотиваційної сфери*. Під мотиваційною сферою потрібно розуміти сукупність стійких мотивів, що знаходяться в певній ієрархії і виражають спрямованість особистості, зокрема, її систему цінностей, установки, соціальні очікування, емоції, вольові якості та інші соціальні і психолого-педагогічні характеристики [8, с. 5-7].

Міхеева Л.В., аналізуючи різні підходи до класифікації мотивів учіння, враховуючи полімотивованість навчальної діяльності студентів, розглядає мотивацію учіння як ієрархічну систему внутрішніх і зовнішніх мотивів. До внутрішніх мотивів належать спонукання, в основі яких лежить задоволення від процесу та безпосередніх результатів навчальної діяльності, а до зовнішніх – мотиви учіння, які безпосередньо не стосуються змісту, процесу та результатів навчальної діяльності, а породжуються всією системою відносин, що існують між індивідом та навколишнім середовищем. Зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнення) і негативними (мотиви уникнення, захисту) [8, с. 8-10].

В.Д. Шадриков виділяє пізнавальний мотив і вважає, що найважливішим джерелом активності студента у навчальному процесі є його інтерес, один з найефективніших та найпотужніших збуджувачів уваги [12, с. 22]. Винятковість уваги особистості визначається особливостями її мотиваційної сфери, а відповідної спрямованості увазі надає пізнавальна потреба, на якій базується захоплене пізнання нового. Ця потреба проявляється у вигляді допитливості, тому створення зацікавленого ставлення до навчання – важлива проблема, яка хвилює викладачів протягом усієї історії педагогіки [12, с. 9].

Пізнавальний інтерес розглядається як стимул процесів навчання та виховання та як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів. Такий ефективний інструмент викладача дозволяє йому зробити процес навчання привабливим, виділити у навчанні саме ті аспекти, які зможуть активізувати

мислення студентів, примусять їх захоплено працювати над навчальними завданнями [13, с. 21].

О.О.Леонтьєв підкреслює, що педагог має право самостійно вирішувати, на який вид мотивації учнів (студентів) потрібно покладатися в першу чергу – на комунікативну, пізнавальну, естетичну чи ігрову [4, с. 30]. Категорія мотивації – це система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини. До пізнання студентів спонукає навчальна мотивація, яку визначають як процеси, методи, засоби спонукання особистості до продуктивної навчальної діяльності, до активного засвоєння змісту освіти [3, с. 360].

На україно-нідерландському факультеті економіки і менеджменту студенти детально вивчають теорії мотивації в рамках декількох дисциплін, наприклад, «Управління персоналом», «Організаційна поведінка». Тому участь у дослідженні навчальної мотивації є для них корисною і для майбутньої професійної діяльності менеджерів, оскільки однією з головних ролей менеджера є мотивація персоналу. Під керівництвом викладачів було проведено констатувальний експеримент з використанням методів спостереження, бесіди та анкетування. У дослідженні взяли участь 75 студентів. Серед учасників 15% студентів мають високий рейтинг (вище 90 балів) у навчанні, приблизно 70% мають рейтинг від 75 до 90, 15% мають рейтинг від 60 до 75 балів.

Для діагностування мотивів навчальної діяльності студентів було розроблено спеціальні опитувальники, які відрізнялися за формою. Один з них містив запитання на вибір та відкриті запитання, наприклад, «Який із навчальних мотивів є пріоритетним?», «Який із наведених мотивів, на вашу думку, найбільше впливає на процес навчання?», «Чи маєте ви потребу у визнанні ваших досягнень з боку викладачів, одногрупників та батьків?», «Який із наведених прикладів впливає негативно на вашу мотивацію до навчання?» і т.д. За допомогою запитань можливо визначити пріоритети мотивів навчальної діяльності студентів. Наприклад, пізнавальний мотив – це прагнення оволодівати новими знаннями та способами пізнавальної діяльності. Професійний мотив – прагнення досконало оволодіти майбутньою професією. Мотив досягнення і самовдосконалення –

прагнення до успіхів у навчанні, перевершення власного рівня попередніх досягнень, прагнення до підвищення власної компетентності, ефективності та майстерності. Мотив самоствердження – прагнення мати престижний статус у колективі, заслужити схвалення з боку викладачів, батьків та товаришів. Мотив уникнення неприємностей і покарання відображав негативну мотивацію студентів.

На основі аналізу результатів встановлено, що одним із показників навчальної мотивації студентів є регулярність вияву спонукань у різних ситуаціях навчальної діяльності ситуаціях навчальної діяльності, що вказує на стабільність мотивів до навчання. Також відповіді студентів відображають наявність усвідомленості мотивів та достатньо високий рівень розуміння власних спонукань. 24% студентів виділили прагматичний інтерес як пріоритетний мотив. Проте студенти зауважили, що ними керує не один, а декілька мотивів, тому виділити єдиний пріоритетний було складним завданням. Студенти показали, що мають мотивацію вивчати дисципліни, які мають практичну цінність і знадобляться їм у майбутній професійній діяльності. Мотив професійного розвитку виділили 19% студентів, пізнавальний – 18 %, досягнення успіхів (13%). 11 % студентів відзначили мотив самоствердження, тобто прагнення мати престижний статус у групі, повагу з боку викладачів та друзів. Низький показник отримав комунікативний мотив (8%) . І тільки 7% студентів відзначили мотив обов'язку та уникнення неприємностей і покарання як пріоритетний.

72 % студентів відзначили, що визнання з боку викладачів відіграє велику роль у їхньому навчальному процесі і безумовно мотивує сумлінно вивчати предмет. Визнання з боку одногрупників хвилює лише половину студентів (приблизно 50%). Визнання батьків впливає на 32 %. Проте такі дані не говорять про те, що студенти менше поважають своїх батьків чи меншою мірою потребують їхнього схвалення, а про той факт, що у навчальній діяльності байдужість, необ'єктивність та несправедливість з боку викладачів слугує потужним фактором, що негативно впливає на їхню мотивацію. Саме на першому місці серед негативних факторів, що зменшують навчальну мотивацію, студенти

виділяють ті, які пов'язані з непрофесійною діяльністю викладачів, зокрема, їх необ'єктивність, несправедливість, невміння чітко пояснити і зацікавити до вивчення предмету.

Друге місце студенти віддали дисциплінам, вивчення яких, на їхню думку, не знадобиться їм у майбутньому. Третє місце негативних факторів отримали дуже складні і недоцільні завдання, тобто ситуації, коли студенти не розуміють що і як їм виконувати. В таких випадках більшість студентів не виконує такі завдання, такі ситуації викликають емоційні невдоволення і переживання.

Другий опитувальник містив 35 тверджень, наприклад, «Мені подобаються предмети, які розвивають мої професійні здібності», «На мою думку, моє прагнення до успіху в навчанні є моєю найбільшою мотивацією», «На першому місці стоїть прагнення заслужити визнання викладачів, батьків та одногрупників». Студенти оцінювали ступінь своєї згоди або незгоди з даними твердженнями за допомогою шкали від 0 до 5, де 0 означав, що студент – абсолютно не згодний, 1 – швидше не згодний, ніж згодний, 3 – швидше згодний, ніж не згодний, 4 – згодний, 5 – абсолютно згодний.

Аналіз результатів відповідей студентів показав, що перевагу студенти віддають прагматичному мотиву – 1675 балів з 1875 можливих ($5 \times 5 \times 75 = 1875$, на визначення кожного мотиву було по 5 запитань, максимальна кількість балів – 5, учасників – 75). Прагматичний мотив отримав 4,5 балів. 35 студентів із 75 всі твердження, які стосувалися прагматичного мотиву, оцінили найвищим балом 5 (абсолютно згодний). 40 учасників оцінили їх як 4 (згодний). Високу оцінку студенти дали пізнавальному (4,2) і професійному мотивам 3,8. Проте більша половина студентів оцінювала ступінь своєї згоди з деякими твердженнями як 3 (швидше згодний, ніж не згодний). Інші мотиви отримали такі бали: мотив досягнення – 3,5, мотив самоствердження – 3,4, комунікативний мотив – 3,1, мотив обов'язку – 3, мотив уникнення неприємностей – 2,7. Студенти не оцінили ступінь своєї незгоди балом 0 (абсолютно не згодний). І тільки 15 студентів оцінили 23 твердження одним балом (швидше не згодний, ніж згодний). Ці

твердження відображали комунікативний мотив, мотив покарання та мотив обов'язку.

Аналіз результатів опитування показав, що студенти, які успішно навчаються і регулярно отримують високі оцінки за виконані ними завдання, показали високий рівень мотивації, що було відображено у вищих балах, якими вони оцінювали твердження. Крім того, вони виділяли більшу кількість мотивів, які спонукають їх до навчальної діяльності. Головне місце в структурі їхньої мотивації посідали мотиви, в основі яких лежить задоволення від процесу навчання та його результатів, які мають прагматичний характер і пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Такі студенти проявляють пізнавальний інтерес до предметів, прагнення до особистісного самовдосконалення та саморозвитку, які підкріплюються потребами у досягненні успіхів та визнанні з боку викладачів та товаришів. Вони здатні систематично й напружено працювати та ґрунтовно оволодівати основами майбутньої професії.

Проте високий рівень мотивації показали і студенти, які мають середній рейтинг у навчанні від 75 до 90 балів. Домінуючими у структурі їхньої мотивації є прагматичний, мотив обов'язку та комунікативний мотив. Вони високо оцінюють вплив таких мотивів як пізнавальний та професійний, також прагнуть до самовдосконалення та успіху, проте їхні мотиви не є стабільними і постійними.

Нижчий рівень мотивації показали студенти з низькими оцінками і відповідно з нижчим рівнем знань. Саме ці студенти оцінювали деякі твердження одиницею, показуючи своє байдуже ставлення до навчального процесу. Рівень пізнавальної активності в таких студентів є низьким, немає потреби в повазі та визнанні. Домінуючим в структурі їхньої мотивації є прагнення уникати проблеми, іншими словами, не отримати двійку і не мати з цього приводу неприємних емоційних переживань. Мотивує їх здебільшого контроль з боку викладачів.

Потрібно зауважити, що на факультеті економіки і менеджменту такі дослідження проводяться щорічно, оскільки вивчаючи тему мотивації персоналу, студенти мають можливість брати участь у реальному проекті, де викладачі

виступають у ролі замовників дослідження. Результати звичайно коливаються з року в рік, проте закономірності залишаються незмінними. Наприклад, кількість студентів, які виділяють прагматичний і пізнавальний мотиви збільшується, кількість студентів, які дають перевагу мотиву обов'язку, зменшується. Студенти, які успішно навчаються і мають високий рейтинг, показують вищий рівень мотивації, студенти з низьким рівнем знань мають нижчий рівень мотивації. Крім того, на мотивацію студентів позитивно впливає той факт, що таке дослідження є потрібним викладачам, і завданням проекту є вивчення їхньої мотивації з метою підвищення якості викладання, застосування ефективних методів та пошук шляхів підвищення мотивації навчальної діяльності для забезпечення ефективного навчального процесу.

Динамічність мотивації слугує підтвердженням необхідності максимуму уваги до мотиваційної сфери навчання та педагогічного управління нею з метою підвищення її рівня. Вирішення питань формування мотивації навчання вимагає всебічної розробки цієї складної проблеми з урахуванням ієрархії мотивів навчання. Той факт, що студенти надають перевагу прагматичному і професійному мотивам, говорить про те, що необхідно більше акцентувати увагу на прагматичних аспектах вивчення дисциплін, іншими словами, викладач повинен постійно наголошувати на практичному використанні того чи іншого матеріалу в майбутній професійній діяльності. Необхідно детально вивчити і вдосконалити програми з метою видалення непотрібних тем (завдань, вправ, видів діяльності тощо).

1. Також потрібно пам'ятати про формування пізнавальних мотивів. Кожен викладач знає, що навчання протікає успішно, якщо у студента сформована позитивна мотивація, пізнавальний інтерес та потреба в здобутті знань. Зміст завдань забезпечить високий рівень мотивації, якщо вони будуть цікавими для студентів, відповідатимуть їхнім бажанням і можливостям, тобто будуть зрозумілими і посильними. Не варто давати студенту надто складне завдання, проте воно має бути не занадто легким, адже робота, яка не вимагає певних інтелектуальних зусиль, не викликає інтересу і знижує рівень мотивації.

Задоволення ж, яке одержує студент від процесу подолання труднощів інтелектуального порядку, що і сприяє становленню високого рівня внутрішньої мотивації. Однією з необхідних умов для створення у студентів інтересу до змісту навчання є можливість проявляти в навчанні розумову самостійність та ініціативу. Цьому сприяє використання завдань, рішення яких вимагає від студентів активної пошукової діяльності, наприклад, за допомогою проблемних ситуацій забезпечується розвиток теоретичного мислення та пізнавальний інтерес до змісту дисципліни, формування спостережливості, вміння критично мислити та аналізувати інформацію, здатність підходити до роботи нестандартно і знаходити ефективне розв'язання проблеми (проблемна лекція, лекція вдвох, лекція із заздалегідь запланованими помилками, семінар-дискусія, ділові ігри, сюжетно-рольові ігри, мозкова атака, розв'язування ситуаційних завдань). Крім того, під час організації роботи потрібно пам'ятати про основну роль викладача в формуванні мотивації студентів, зокрема, його професіоналізм, об'єктивність та справедливість. Деструктивними факторами можуть бути авторитарний стиль педагогічного спілкування, необ'єктивний контроль за виконанням завдань, невизнання успішного виконання завдань тощо. Важливо встановлювати зі студентами партнерські стосунки, створювати ситуації успіху, які сприятимуть отриманню студентами задоволення і позитивних емоцій. Успіх можна розглядати як мотив до розвитку і самовдосконалення. Для створення ситуації успіху можна використовувати різноманітні засоби, наприклад, позитивність оцінювання, що проявляється у вмінні педагога при оцінюванні діяльності студента підкреслити цінність, значущість досягнутого результату, індивідуальних досягнень особи, прагнення відзначити та підкреслити позитивні зміни в розвитку студента.

Таким чином, результати дослідження визначають необхідність розробки стратегії педагогічного впливу та визначення форм і умов розвитку у студентів мотивації відповідального ставлення до навчання і, як наслідок – до майбутньої професійної діяльності. Це стає можливим завдяки створенню оптимальних умов для саморозвитку і самоактуалізації студентів, поєднання колективних та

індивідуальних форм навчальної діяльності, співвіднесення навчального матеріалу з майбутньою професійною діяльністю студентів, моделювання ситуацій, які вимагають підтримки або ж спонукання до діяльності.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі загальні **висновки**:

2. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дає можливість стверджувати, що навчальна мотивація є важливою проблемою, а її розв'язання впливає на навчально-пізнавальну активність студентів і на результати професійної підготовки майбутніх фахівців. При цьому мотивацію потрібно розглядати як складну систему, що передбачає ієрархічність мотивів.

3. Навчальна діяльність студентів є полімотивованою, тобто в ній поєднуються декілька мотивів учіння. Вищий рівень навчальної мотивації мають студенти з вищими показниками рейтингу навчання. Перевагу такі студенти надають прагматичному, пізнавальному і професійному мотивам. Що нижчим є показник рейтингу оцінок студента, то нижчим є рівень його навчальної мотивації, а домінуючими мотивами є мотив уникнення неприємностей та комунікативний.

4. Формуванню мотивації вивчення дисципліни сприяє застосування активних методів навчання, які мають прагматичний характер, розвивають практичні навички і уміння студентів, будуть застосовуватися в майбутній професійній діяльності (проблемна лекція, ділова гра, аналіз конкретних ситуацій, розв'язування ситуаційних завдань, групові проекти тощо).

5. При формуванні мотивації вивчення дисциплін потрібно враховувати основні демотивуючі фактори навчально-пізнавальної діяльності студентів. До таких факторів можна віднести: брак можливостей для вияву ініціативи і творчості, відсутність умінь і навичок навчальної діяльності, непосильність навчального матеріалу, негативний вплив з боку викладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л.И. Избранные психологические труды: Проблемы формирования личности.-М.: Международная пед.академия, 1995.-209 с.
2. Бондаренко Н.Б. Мотиви опанування учнями іноземної мови як засобу самовираження особистості. – Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. – Київ, 2002.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
4. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А. Лентьев. – М., 1979. – 48 с.
5. Лузан П.Г., Дьомін А.І., Рябець В.І. Формування активності студентів у навчанні.- К.: Вища школа, 1998.-192с.
6. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
7. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 1983. – 132 с.
8. Міхеєва Людмила Василівна. Формування мотивації вивчення педагогічних дисциплін майбутніми вчителями праці і професійного навчання: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського. — Вінниця, 2005.
9. Національна Доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. //Освіта України. – 2002. - №33.- С.4-6.
10. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.:Просвещение, 1976. – 424 с.
11. Трофимова Н.М., Еремина Е.И.. Самообразование и творческое развитие личности будущего специалиста М. 1994. 456 с.
12. Шадриков В.Д. Познавательные процессы и способности в обучении /В.Д. Шадриков, Н.П. Анисимова, Е.Н. Корнеева. – М.: Просвещение,1990. – 142 с.
13. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г.И. Щукина. – М.: Педагогика, 1988. – 208 с.